

časopis za kulturu i umjetnost, prvašinega pitanja
Novi Sad – godina XXXIII – cena 100 dinara

1. april 1997. broj 1-3

tradicionalna književnost
severnoameričkih indijanaca

tumačenje: damjanov, kramarić,
kordić

šalamov: tablica množenja za mlade
pesnike

vitoto ● osagi ● čajeni ● omahe ● abanaki ●
odžibve ● tetonski sijuksi ● kiove ● crna stopala ●
seneke ● vampanoago ● oglala sijuksi ● sijuksi ●
apači ● sauki ● delver indijanci ● probušeni nosevi
● čipeva indijanci ● tetonski sijuksi ● vinebago indi-
janci ● papago indijanci ● poni ● vrane ● dakote
● hidatse ● mandan indijanci ● pit river ● nayahi
● teva indijanci ● pima indijanci ● tigua indijanci
● menomini ● pajute ● atapahi

spretna zamena slika.

Bol, smrt, klonuli Rilkeovi saveznici,
anđeli i sveci,

isto su što i pesme,
bestežinske, bespredmetne, bezmirisne,
tvrdokorne device, sred atomovog hrama,
s kojima obnoć sama pomama leže.
Mogu već da se šetam,
međa mi više ne daje
sunce, motiku, tlo mome rodu,
ni barsunsku vatru koja steže,
prekriva kamaru slame,
ni prepelicu, ni čoveka, ni stado,
ni vodu.

Jedan će čovek uzeti ašov ako stignem,
ako jednom zauvek pristignem.

I truljenje je laž:
izmišljen svaki koren, svi izdanci,
opaka priroda, vrlji bogovi,
istinski pesnici, mrtvi ljubavnici.

Sa mađarskog
Judit Šalgo

2. novosadska elegija

ištvan domonkoš

Bol, zemlja tone ili se sneg uspinje,
teška kiša utapa drveće u vlastitu bit,
između dva elementa muči se podbulu list,
blato je prašina s vodom,
smrt — devojka s hlebom,
Bol, negde cigla pada,
zakuka red, red je loša navika,
ljubav je zakon, njen sam ubica,
riba duž vodenih tračnica,
prohujim, ja tren,
krvavim dlanom
gladim svoju kosu,
o, milujem, obožavam se,
sebe obmanjujem.
Umiven uljem, nemo brujim,
pevam paru, ridu maglu,
iskru,
iskru,

sebi samom brundam
grub,
samotan,
poput stidljivih davola
letim pokraj bandera,
u sporom monotonom ritmu
kao izlapela, jedva živa,
bezrazložno podivljala lokomotiva,
prestrašenim dečjim okom
u noć zagledana lokomotiva,
zaljubljena, vedro skakutava,
perolaka lokomotiva,
i jer imam toliku slobodu,
hoću da umrem u hodu.
Trava ću biti, zelen do guše,
suncem natopljen, izgažen,
ali ne verujte u iskrenost ove duše,
sve je to samo

pogled iskosa

aleksandar tišma

Ostao je sam, pred praznim tanjirom i dvema praznim čašama, svojom i vojničkom. Pogledao je iskosa prema novome, kao krivcu što je zapustio nagonsku potrebu. Jer sam se zabavio tobom, tvojim utrpavanjem, žigom različitosti koji si na sebi doneo. Žigom koji uznemirava, raznežava ali i ljuti, još od onih senovitih lica što su obgurala bjelovarski stan, nagoveštavajući nesreću, do tolikih drugih koja je susretao bliže, stvarnije, nestalih potom, kao i ona, u istom žrvnju.

Lice očeva, dobroćudno, blagoooko, sa sjajnom celom odzgo, s izražajem spremnosti da razume, da pomogne, srećno razvučenih usana ako je mogao da krišom u blagajni tutne radniku u ruku predujam, rascepkano u kikut dok je zgotu kod kuće za ručkom opisivao. Lice majčino, brižno i podozrivo, dok je očevu glasnu samozaljubljenost suzbijala, opominjući da će biti čut, potkazan, možda kažnjen. Lica zatvorenika, poverljiva i ispitivačka, kad su mu se, računajući na saosećanje i pomoć, obraćali radi obaveštenja o čudi lagereltestera i blokfirera, ili radi posredovanja u trgovini hranom; lica braće Štrak, bankara i živdžija, tvrda od pouzdanja u svoju izdržljivost dok su gurali kolica preko daščanog mostića iznad krečne jame i zaprepašćena neizazvanom surovošću kad su ih u jamu gurnuli; odana lica majki dok su stiskale uza

se dete koje će im biti oteto i ubijeno; zaneta lica vernika, ispijena gladu i ludilom, dok su, mrmrlajući molitve, raskrećnim ranjavim nogama gazili blato prema gradilištu; lice Helene Lifka, da, i ono, mada nije znao da je jevrejsko kada ga je imao pred sobom, zato što je nije video odevenu, sa žutom oznakom, niti je pod treperenjem sveće opazio vinkl poluzvezde pod njenim utetoviranim brojem, dok je plakala stojeći kraj teže s jelima koja je za nju pripremio.

Osobenjaci! Cirkusani? Nije čudo što su izazivali podozrenje, a onda i bes. Ne sada, naravno, kad se pojavljuju jedno po jedno samotni kao vilenjaci iz močvare, pa ih samo poruga slučaja može sastaviti dvojicu u istoj kafani, nego dok su u čoporima zapljuskivali ulice, lokale, pijace, sajmove, pozorišta, sva mesta za okupljanje radi koristi i zabave, kud ih je nezasično gurala njihova radoznalost, lakokretljivost, neobavezna lepršavost koju je odmah uočio i na novome, sve to što se u njima oslobadalo kao neprekidna eksplozija, iz njihove beskorenosti, nepovezanosti ili ovlašne povezanosti sa zemljom, sa jezikom, koje su menjali kako kad ustreba, nipodaštavajući pripadanje, ograničavanje, okove istorije, geografije, nacionalnih boja i znakova.

Marksisti, frojdisti, esperantisti, feministi, nudisti, poklonici svakog prevrata, prijemčivi za svaku novotariju, jurcali su tamo-amo kao miševi, dok ih pandža mačora, koji se radije izležava na suncu, nije zgromila.

Niko ih zbog toga nije žalio, zato ih sad i ne primećuju kad se ovako avetno pojedinačno pojave. Kao da ih i nema. Sada su od njih na miru, na svome. Mogu da se sunčaju, istina u mrtvilu, u ovakvim pospanim kafanama sa bajatim jelom, sa neosvetljenim zahodom gde je kotlič zardao a umivaonik nema sapuna ni peškira, snatreći nad nevoljenim poslom i stegom kasarnske službe koje podjednako ne umeju sa sebe da

zbače, izvirujući za kelneričinom nabranom suknjom na narodnu, za njenim uhranjenim geganjem, koje obećava parenje, mljackanje, zbi-jenost.

Nije čudo što su im smetali, sa svojom mišjom jurnjavom, i što su zbog nje bili kažnjavani, tučeni. Pa i on ih je tukao, poučavajući ih: „ovo nije bar“, „ovo nije pijaca“, „ovo nije siganoga“, prema prilici, na apelu ili pred kazanom, pa i prema ličnoj potrebi, ličnoj želji da istera iz njih tu veru u računicu, ili u jehovu svemogućeg — ni sam nije uvek znao u šta — to slepilo prema uzroku mržnje koja je na njih režala, mržnje pred kojom se i sam užasnio čitajući Gabeličeve brošure, ali koju njima nije mogao da oprost.

Jer se osećao njihovom žrtvom, jer je njihovo prisustvo druge sprečavalo da ga prihvate kao svog, a ne kao tuđina, izazivača nije to nikad oprostio ni ocu i majci, pa se u Jasenovcu više krio ispred njih nego što je nastojao da sazna gde su, da bi ih našao i možda im kojim zaloga-jem i dokazom da je živ pomogao; plašio ih se skoro kao i Gabeliča, ne samo zbog znakova njihove lične patnje, nego i zbog patnje koju bi u njima izazvalo saznanje da je i on, njihov sin, među osuđenima, da mu ništa nije pomoglo što su ga krstili i slali ga u katoličku crkvu na misu, što je njihova obmana — zasnovana na veri u sklopljeni posao, u računicu, koja ih je uvek zaslepljivala — pala u vodu, što je zgažena, poništena, što im nije uspelo da sred svoje propasti njega izdvoje, da ga spasu.

Njih je tukao tukući Jevreje dok su pokušavali da zabuše, da šmugnu u zaklon kad se dizao gvozdeni teret ili kad se gazilo lepljivo blato, da se dokopaju otpatka hrane na putu, da zamene ležaj za uvučeni, topliji, da ukradu ispod mrtvaca koru hleba skrivenu u dronjcima, da dokuče povoljnu vest, izmišljenu, kao dolazak Mesije, da se naprave bolesni, a onda, kad zaprete injekcije fenola, da se najednom ustoboče, isturenih pilećih prsiju, ukrućenih ranjavih nogu, stežući vilice i bečeći oči, iz mozga, iz računa, da bi delovali zdravo i orno, da bi preživeli.

E nećete preživeti, dokazivao im je kapovskom batinom, udarajući ih u potiljak, u hrpenjaču, u bubrege, u slepoočnicu, jer je to i verovao, jer je to bilo i istina, za njih kao i za njega, pa je hteo da im je utisne u mozak makar u tom poslednjem času njihovog života, u toj smrti koju im je sam nanosio nanoseći je i sebi, jer je hteo da ih prevede, samilosno, u kratku smrt, u nesvesnu smrt, izbijanjem iz njih lažljive vere u sklopljeni posao, koju je i sam od njih usvojio, od majke i oca, poverovavši da će biti od njihove sudbine izuzet.

No ipak je preživeo, i on kao i taj novi, možda upravo zahvaljujući poverenju u sklopljeni posao, koje podrazumeva jednake izgleda za svakoga, ili naprotiv zato što se poverenje u posao skopljen za životom odrekao, što je postao kapo Furfa. Pokloniti čarkaru Jozi gojzerice koje su mu se dopale, pa ne zatražiti za njih protivslugu, nego čekati da se ona sama ponudi, jer bi mogla biti presudnija od dozvole da krišom vidi oca ili pošalje poruku njemu i majci, jer bi mogla spasti život njemu samom, što bi i za njegove roditelje značilo najviši zgoditak — je li to bila računica Jevrejina ili otpadnika od jevrejstva? Čoveka ili nečoveka?

Imao je želju da to s novim raspravi, pitajući ga kako se on spasio, kakve je on prevrate u svom ponašanju, oblikovanog vaspitanjem, morao da izvede da bi se spasio. Da li se i on od batinanog pretvorio u batinaša, ili je naprosto upro svu snagu da istraje u onom što je bio, pa je ta snaga, pokazavši se najupornija u utakmici sa drugima, odnela prevagu?

Gledao ga je sad sa zavišću, jer je želeo više od svega da je i on bio to. Da sam mogao preživeti a ne izdati ih, da sam mogao preživeti a doturiti im komad hleba, staviti ruku majci u njenu smršalu, ishladenu šaku i stisnuti je i zgrejati za trenutak, da sam mogao ne tući, ne ubijati, da sam mogao patiti ostajući na strani patnje, osuđivati one koji su patnju nanosili a ne preći među njih, da sam mogao izdržati godine tanjenja s verom da je svejedno hoću li ja biti ono zrnice koje će slučajno sačuvati, da sam mogao da se ne polakomim za sitošću i u sitosti za telima što su u onoj truleži svetlucale sedefnim sjajem naslede.

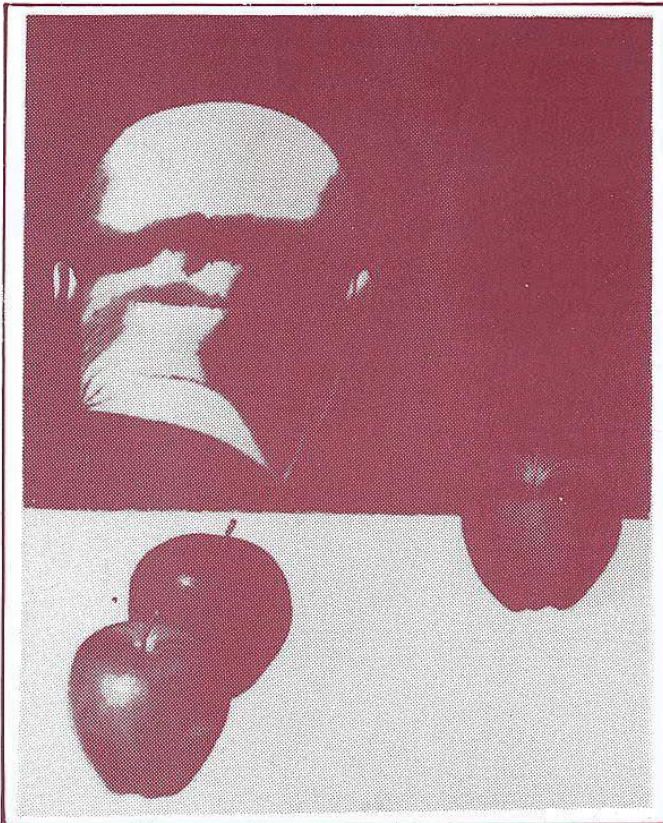
Jadikovao je i proklinjao, sebi u nedra, sebi u stomak, koji je žegao. Žegao od gladi, od očaja da preživi. Tu nije moglo biti rasnih međa, progovaralo je samo biće, prokletost ili sveto. Novi je bio svetac. Video ga je u oreolu svetlosti s prozora, ravnodušno skljukanog na stolici, uzvišeno predanog samoći sred zamora kafane, u koju je došao iz pustoši svoje sobe u dnu nekog hodnika, zatrpane senkama, prividenjima. Od kojih je jedno možda bio on, Lamian. Možda ga je novi poznavao, možda pamtio kao mučitelj; a malo je trebalo da mu se javi, da mu se predstavi i s njim zapodene razgovor, umesto da se, čim ga je ugledao gde ulazi i procenio ko je, digao pa uzeo kaput i umakao što neopaženije. Već i zato da meta mržnje ne bude udvostručena, da se ne zgušnjava, pred većinom koja je njome trenutno netaknuta, da je ne bi izazvala na ubijanje.

I sad je uzeo da čini ono što je već davno trebalo da učini: ustao je, pazeći da ne zaškripi stolicom, pokupio cigarete i šibice, mekim korakom se odgagao do vešalice, obukao kaput, natakao šešir i, ne gledajući ni levo ni desno, laganim kretnjama koje su podržavale kretanje novoga dok je ulazio, ostavljajući njega po strani pa onda iza sebe, zavaljenog na stolici, zagledanog u dim jedne nove cigarete koja mu je podrhtavala u ruci prisloneženog na sto, izašao je iz kafane.

da li je legitimna upotreba pojma »napredak« u umetnosti?

milan damjanović

Sa postavljanjem pitanja o odnosu mita i umetnosti u nekoliko se aktualizuje i pitanje odnosa *mythosa* i *logosa* što se u našoj radnici tumači kao razvitak u smislu *napredovanja*, kao proces razgrađivanja mitskog načina sa istovremenim jačanjem logičkog, naučno-filozofskog načina mišljenja. Teorija o prelasku *mythosa* u *logos*, kao da je u pitanju jedan princip, koji se iz još nerazvijene forme tek obrazuje do svog punog oblika, u osnovi je racionalistička i prosvetiteljska, mada kulturno-istorijski razvitak čovečanstva pokazuje slabljenje snage mitskih slika i pogleda. U kulturi, čiji je hegemonikon već u helensko doba bila nauka, što tek važi za evropsko novo doba, mit se potiskuje, i taj potisnuti sadržaj, kao i sve što se potiskuje u kulturnom životu ima tu osobinu da se održi i probije, da se vrati i tako potvrdi svoju postojanu neophodnost u duhovnom domaćinstvu čovečanstva. Samim tim je bila odbačena teza o prelasku *mythosa* u *logos* kao napretku, no time je, takođe, na

način koji tek treba izvideti, bila odbačena i teza o napretku u umetnosti, jer i umetnost pokazuje, kao i mit, u svojoj istorijskoj neiscrpnosti snazi oblikovanja specifičnu drugačijost, ali ne i napredovanje, ona ne zastareva kao neka prolazna faza u povesti čovečanstva na putu ka pojmovnoj jasnoći u vlasti razuma.

Tako smo iz ponešto iznudene paralele odnosa *mita* prema *logosu* sa odnosom *umetnosti* prema *napretku*, u stvari, već prebacili pojam napretka na ne-mitski i ne-umetnički teren, gde možda zaista i spada, ali to treba još pokazati. Jer odlučuje je pitanje da li pojam napretka važi samo za pojedina ograničena područja ljudskog života u kulturi, i tu samo relativno, tako da se ne sme, osim u (nekritičkom postupku), prenositi na druga područja — ili je to pojam obuhvatan kao Blochov (E. Bloch) *humanum*, tako da u njemu samo treba diferencirati i poznati njegovo važenje u svim područjima bića i opstanka, što znači ne samo u kulturno-istorijskom svetu čovekovom, već i u kosmičkom postojanju. Tako obuhvatan pojam, po Blohu, „je-